

IWT SBO PROJECT 120003 “SEARCH”

Archaeological heritage in the North Sea

Development of an efficient assessment methodology and approach towards a sustainable management policy and legal framework in Belgium.

Archeologisch erfgoed in de Noordzee

Ontwikkeling van een efficiënte evaluatiemethodologie en voorstellen tot een duurzaam beheer in België.

Archeologische resultaten van de VLIZ-prospecties op het strand Oostende-Oosteroever in 2013-2014.

Een eerste analyse

Bijlage bij WP 1.2.1B

Responsible partner: FHA

Authors: M. Pieters, I. Demerre & S. Van Haelst

August 2014

Context

Van maart 2013 tot juli 2014 prospecteerden de directeur en een aantal collega-personeelsleden van het VLIZ tijdens hun middagpauze geregeld het strand van Oostende-Oosteroever met het oog op de detectie van archeologisch/geologisch en biologisch interessant materiaal.

Het betreft de zone van het strand tussen het nieuwe oosterstaketsel van de haven van Oostende en het vierde strandhoofd te tellen vanaf het oosterstaketsel van de haven. De geïnspecteerde strandzone heeft een lengte van ongeveer 1.25 km en een breedte van omstreeks 0.3 km wat ongeveer neerkomt op 37.5 ha of 37500 geïnspecteerde vierkante meters. Dit cijfer laat toe om dichtheden van vondsten te berekenen met de bedoeling de verschillende stranden op dit punt te vergelijken. Het spreekt voor zich dat hier allerlei variabelen betrokken zijn: aantal personen, aantal prospecties, intensiteit en ogenblik van de prospecties,... Om gegevens echt goed te kunnen vergelijken dienen die variabelen zo gelijk mogelijk te zijn. Hier krijgen we wel een eerste ruwe inschatting/benadering van dichtheden van bepaalde vondstcategorieën voor het strand van Oostende-Oosteroever.

De aangetroffen archeologische relictten

Hieronder worden de verschillende objectcategorieën besproken en van een eerste interpretatie voorzien.

a. Botmateriaal

In het totaal werden 284 stukken bot verzameld op de onderzochte strandzone. Het betreft hoofdzakelijk dierlijk bot dat wellicht overwegend als consumptieafval kan worden geïnterpreteerd (gezien de frequente hak-, kap en snijsporen), met mogelijke uitzondering van een paarden-/ezel-/muilezel-/muildierschedel. Dit materiaal dateren is zonder C-14 analyse bijvoorbeeld niet mogelijk. De datering van het begeleidende ceramisch materiaal geeft wellicht een aanduiding. Het is in elk geval, enkele uitzonderingen niet te na genomen, geen recent tot sub-recent bot want de meeste stukken zijn overwegend bruin tot zwart verkleurd ten gevolge van een langdurig verblijf in de bodem. De tijdsduur hiervan inschatten is echter niet mogelijk.

Twee stukken zijn als fossiel bot te interpreteren en worden nog voorgelegd aan een expert. 3 stukken zijn te identificeren als menselijk bot.

De aanwezigheid van dit laatste op het strand kan op verschillende manieren verklaard worden. Het is mogelijk afkomstig van drenkelingen die in de loop der tijden misschien op het strand van Oostende zijn begraven. Het was in vroeger tijden in kustgebieden de gewoonte om op het strand aangespoelde lijken te begraven waar men ze gevonden had. Zo was op het strand van Raversijde ook een persoon begraven die na C14-onderzoek uit de late middeleeuwen bleek te dateren. Een tweede mogelijke bron voor menselijke resten zijn de talrijke scheepsrampen vooral uit WO I en WO II die heel wat slachtoffers de dood hebben ingejaagd en waarvan eventueel resten op het strand zouden kunnen aanspoelen.

284 stukken bot komt neer op 7.5 stuks/ha. 63 stukken werden door Dr. An Lentacker en Dr. A. Ervynck aan een identificatie-onderzoek onderworpen, met de volgende resultaten uitgedrukt in aantallen per geïdentificeerde diersoort. Opvallend is de dominantie van rund. Deze wordt wellicht nog sterker wanneer men aanneemt dat van de 20 stukken die enkel als groot zoogdier konden worden geïdentificeerd en van de niet te determineren stukken er wellicht nog een belangrijk deel van rund kunnen afkomstig zijn.

- Rund: 19
- Varken: 5
- Schaap/geit: 4
- Kip: 2
- Eend(?): 1
- Vis: 2. 1 hiervan is schelvis
- Paard/ezel/muilezel of muildier: 1
- Resten van een groot zoogdier: 20
- Niet te determineren: 9

b. Ceramiek

De ceramiekfragmenten worden onderverdeeld in een aantal groepen die hierna in dalende volgorde van de respectievelijke aantallen worden behandeld.

- **Faience en porselein of industrieel wit:** 167 stuks (4.5/ha), 19de-20ste eeuw. Nogal veel borden en kopjes waaronder Belgische producten (o.a. Baudour). Één kopje vertoont het wapenschild van Oostende. Deze groep domineert heel sterk het ceramiekensemble, maar is momenteel niet meteen relevant om verder in detail te bestuderen. Wordt misschien wel relevant als we meerdere strandzones met elkaar zouden kunnen vergelijken. Verschillende badsteden hebben misschien ook andere voorkeuren voor porselein/faience. Het is in elk geval niet toevallig dat een kopje het schild van Oostende toont. Van een oud-visser uit Nieuwpoort vernamen we dat er op het traject van de 'maalboten' heel wat industrieel wit werd opgevisst, wellicht overboord gegooid van dergelijke ferry-boten.

Aansluitend bij deze groep maar apart behandeld is het **Chinees porselein**. 2 stukken zijn te identificeren als Chinees porselein. Oostende speelde een belangrijke rol in het eerste kwart van de 18de eeuw met de Oostendse Compagnie bij de import van dit materiaal. Datering van deze stukken is dus wellicht 18de eeuw.

- **Steengoed** bedekt met zoutglazuur is de 2de best vertegenwoordigde groep. 46 stukken (iets meer dan 1 stuk/ha). Vier groepen kunnen worden onderscheiden. Producten van Westerwald (met blauwe en paarse beschildering zowel binnen ingekraste lijnen als zonder ingekraste lijnen): een randfragment van een kamerpot, een voet van een beker en 3 wandscherven. Datering: 18de-19de/begin 20ste eeuw. Rijnlands steengoed met zoutglazuur (niet nader te specificeren): 1 bodemfragment met uitgeknepen standvoet (te dateren voor 1550, wellicht 14de-1ste helft 16de eeuw), een randfragment van een kruik (16de-18de eeuw) en 28 wandfragmenten.

Fragmenten van mineraal- en/of jeneverkruiken w.o. één blijkens het opschrift afkomstig van Schiedam. 9 stuks. Datering: 18de-20ste eeuw. Een wandfragment van een Britse rumfles van WOI en een onbekend stuk met een niet nader geïdentificeerd opschrift. De Britse rumfles is misschien te linken aan de twee Britse kruisers die net buiten de kust ter hoogte van deze onderzochte stranden opzettelijk tot zinken werden gebracht in 1918 (www.maritieme-archeologie.be) of met de Britse 'Coastal Motorboat 33A' die op dit strand aanspoelde in het voorjaar van 2018 (Pieters 2013).

- **Rood aardewerk** (oxiderend gebakken en meestal voorzien van loodglazuur) is met 44 stuks ongeveer even goed vertegenwoordigd als steengoed. Globale datering: 16de-20ste eeuw. Herkende vormen: vergiet, braadpan, bord, kom, papkommetje, bloempot.
- **Wit aardewerk** is met 11 stuks vertegenwoordigd. 2 stuks zijn als Weserwaar te identificeren (datering: late 16de/vroeg 17de eeuw). 2 stukken vertonen tinglazuur: een fragment van een bord in majolica (tinglazuur aan 1 zijde) en een fragment in faience (tinglazuur aan beide zijden). Datering 16de-18de eeuw. Andere stukken zijn geel, groen of bruin geglazuurd en niet meteen thuis te brengen.
- **Grijs (reducerend gebakken) aardewerk** is slecht met 2 stuks vertegenwoordigd. De middeleeuwse component ontbreekt dus op deze twee stukken na. Datering van beide stukken wellicht 13de-15de eeuw.
- Een groep die bij de ceramiek aansluit zijn **dakpannen, bakstenen en tegels**. 9 stukken zijn als dakpannen te identificeren. Datering: 16de-20ste eeuw.
- Een opvallende aanwezigheid zijn 10 fragmenten die als **aardewerk uit de Romeinse periode** kunnen geïdentificeerd worden. 1 randfragment in Terra sigillata (Drag. 18/31), 5 fragmenten van handgevormd zgn. kustaardewerk, 1 wandfragment van kruikwaar en 2 wandfragmenten van op de draaischijf vervaardigd grijs aardewerk waarvan 1 Eifelwaar kan zijn. De laatste twee fragmenten zouden eventueel ook nog uit de vroege of volle middeleeuwen kunnen dateren (5de-12de eeuw) maar gezien de afwezigheid van materiaal uit deze periode ligt het eerder voor de hand ze als Romeins te bestempelen.

Conclusie ceramiek

Dit ensemble telt 282 fragmenten (dakpannen, bakstenen en tegels niet meegeteld) wat neerkomt op 7.5 fragmenten per ha, ongeveer dezelfde dichtheid als bij het bot. Chronologisch vallen wel wat zaken op. Eerst en vooral is er de duidelijke aanwezigheid van ceramiek uit de Romeinse periode (in het Vlaamse kustgebied meestal 1ste-3de eeuw van onze jaartelling). Deze aanwezigheid staat in sterk contrast met de quasi afwezigheid van vondsten uit de periode 5de-15de eeuw. De middeleeuwen zijn zeer slecht of misschien zelfs helemaal niet vertegenwoordigd in dit ensemble. Dit lijkt te impliceren dat het verdwenen Blutside (een middeleeuwse verdwenen vissersnederzetting met 'ide' in de plaatsnaam) toch verder richting Bredene dient gezocht te worden. De postmiddeleeuwen (16de-18de eeuw) zijn wel

vertegenwoordigd en een aantal vondsten zijn wellicht zelfs te linken aan de periode rond en na het Beleg van Oostende (1601-1604) zoals de stukken in Weserwaar.

Telling ceramiek: totaal 282

Industrieel wit: 167 (+/- 60% ensemble)

Chinees porselein: 2

Steengoed: 46 (+/- 15% van ensemble)

Rood aardewerk: 44 (+/- 15% van ensemble)

Wit aardewerk: 11

Grijs aardewerk: 2

Aardewerk uit de Romeinse periode: 10

Het ensemble wordt vooral gekenmerkt door vondsten uit de periode 19de-20ste eeuw met als uitschieter het grote aantal fragmenten industrieel wit (ongeveer 60% van de ceramiekvondsten). Een groot deel hiervan is zgn. hotelporselein en heeft te maken met de groei van de toeristische sector sinds de 19de eeuw en misschien ook met de 'maalboten'. Interessant is hier ook het Chinees porselein dat wellicht kan gelinkt worden aan de activiteiten van de Oostendse Compagnie uit het eerste kwart van de 18de eeuw.

Vermeldenswaard is verder ook de aanwezigheid van een rumfles uit WOI.

Tot slot is er een opvallende afwezige uit de periode 16de-20ste eeuw. Fragmenten van kleipijpjes zijn helemaal niet aangetroffen terwijl dergelijke objecten normaliter in archeologische ensembles uit de 17de-20ste eeuw een vaste waarde zijn. Een verklaring ligt niet voor de hand, tenzij dit soort vondsten door de beperkte afmetingen en de vuilwitte/beige kleur (die sterk op strandzand lijkt) niet of minder zijn opgemerkt.

Uit het ceramiekensemble kan worden afgeleid dat ook het op deze stranden gevonden botmateriaal naar alle waarschijnlijkheid overwegend dateert uit de periode 16de-20ste eeuw en wellicht zelfs overwegend uit de periode 19de-20ste eeuw. Een middeleeuwse (of oudere datering) voor het botmateriaal is zo goed als uitgesloten gezien de afwezigheid van vondsten uit de middeleeuwen. De menselijke resten kunnen uit al de aangetroffen perioden dateren. Zo wees C14-onderzoek van op het strand van Wenduine aangetroffen menselijke resten uit dat ze uit de Romeinse tijd dateerden (Pieters *et al.* 2006, 201)).

c. Andere vondsten

Behalve bot en ceramiek werden ook kleine hoeveelheden objecten in metaal, glas, hout of leder aangetroffen evenals brokken steenkool.

12 brokken steenkool verwijzen wellicht vooral naar de periode van de stoomschepen waarop steenkool als brandstof diende.

Van de 5 stukken glas zijn er twee afkomstig van flessen. één fragment is afkomstig van een geblazen wijnfles in groen glas met ziel en dateert wellicht uit de 18de eeuw. Verder is er nog een inktpot in groen glas en twee bodemfragmenten van flesjes in kleurloos glas. Op de bodem van het éne fragment staat dat het een 'liquor bottle' uit 'Scotland' is op het andere fragment staat 'DEPOSE 70' wat laat vermoeden dat het Frans of Belgisch product is afgaande op het gebruik van het Frans.

De aan metaal gelinkte objecten zijn divers. Het betreft een ijzeren concretie rond een buisvormig (?) voorwerp, 2 sintels of slakken van één of ander productie- of verbrandingsproces en 4 fragmenten in aluminium waarvan sommige misschien als onderdelen van vliegtuigen zijn te interpreteren.

De twee laatste vondstengroepen zijn vervaardigd uit leder en hout. 2 stukken leder en 4 stukken hout. Voor nadere identificatie worden deze best voorgelegd aan oudere zeelieden. Het zijn wellicht onderdelen van voorwerpen die met de visserij of met de zeil- of scheepvaart te maken hebben. Één houtfragment lijkt op een duig van een emmer of ondiepe kuip of bak. Het grootste stuk hout met een nagel er doorheen is hoogstwaarschijnlijk een stuk wrakhout en kan afkomstig zijn van een op het strand van Oostende-Oosteroever gelegen houten scheepswrak. Een derde houten object doet denken aan een touwsplitser maar dit zou kunnen bevestigd worden door een visser. Eigenlijk zouden al de vondsten in leder en hout kunnen verband houden met het houten scheepswrak dat bij munitieruimingswerken werd aangesneden en ten dele werd vernield op het strand van Oostende-oosteroever.

Een heel speciale vondst tot slot is een schijf in ceramiek (van het crematorium van Brugge 109180) die bij de crematieresten ter identificatie wordt geplaatst en waarvan niet duidelijk is hoe deze op het strand van Oostende kan zijn beland.. Normaliter wordt deze schijf aan de familie bezorgd en niet mee uitgestrooid op zee. In dit geval betreft het crematieresten die zijn afgegeven aan de familie. Het gaat dus niet om een as verstrooiing op zee. De crematie is gebeurd op 17/09/2013 en kort daarna ten laatste op 15 oktober 2013 is het schijfje aangetroffen op het strand van Oostende. Wellicht heeft de familie in private kring de resten in zee (lees op het strand) verstrooid en in dit geval wel samen met het schijfje.

Al bij al vertoont deze groep van vondsten ook een duidelijk maritiem karakter.

Algemeen besluit

In het totaal werden 605 archeologische resten geregistreerd via de prospecties van deze strandzone. Dat komt neer op +/- 16 stukken per ha. Het belang van dit aantal afwegen is momenteel bij gebrek aan vergelijkbare data niet echt mogelijk. De indruk bestaat toch dat dit grote aantal vondsten niet alleen te maken heeft met de intensiteit van de prospecties. In deze zone zijn in het verleden ongetwijfeld allerlei activiteiten uitgevoerd die te maken hebben met de bedijking van de kustvlakte, de belegering van Oostende in 1601-1604, de bouw en gebruik van het fort Napoleon, de uitbouw van de haven vanaf de 17de eeuw,...

Opmerkelijk is in elk geval de duidelijke aanwezigheid van objecten uit de Romeinse tijd en de afwezigheid of quasi-afwezigheid van objecten uit de middeleeuwen. Na de Romeinse tijd zit er in de vondsten dus een hiaat van meer dan 1000 jaar. Het ensemble heeft verder een duidelijk maritiem karakter en is in verschillende opzichten te linken aan de geschiedenis van Oostende (de belegering uit 1601-1604, de Oostendse Compagnie uit de vroege 18de eeuw, WOI, de opkomst van het toerisme late 19de-20ste eeuw,...). Wat je vindt op het strand vertelt dus in grote lijnen de geschiedenis van de betrokken badplaats, is een conclusie die je kan trekken op basis van de geanalyseerde vondsten.

We hopen dat we op termijn van elke strandzone een dergelijke archeologische karakterisatie kunnen maken. Op die manier zou de erfgoedwaarde van de strandzones in kaart kunnen worden gebracht en onderling vergeleken.

Hoe belanden deze vondsten nu op het strand?

Een eerste bedenking is dat het strand geen statisch gegeven is maar doorheen de tijden steeds wisselende posities heeft ingenomen. Zo lag de kustlijn in de Romeinse tijd en in mindere mate in de middeleeuwen in het besproken gebied nog een stuk verder zeewaarts. Dit impliceert dat vroeger activiteiten (wonen, werken, leven,...) konden plaatsvinden in de zone waar nu het strand is. De vondsten vertellen dus iets over wat er vroeger op deze plek gebeurde. Dit geldt voor de vondsten uit de Romeinse tijd en uit de middeleeuwen. Hoe komen deze naar boven? Door erosie aan de zeezijde waardoor sedimenten aan erosie worden blootgesteld en objecten op de stranden worden geworpen. Door graafwerken (voor het ruimen van munitie, voor het aan land brengen van kabels, voor het aanleggen van strandhoofden, voor het aanleggen van haveninfrastructuur,...).

Een andere factor zijn objecten die aanspoelen vanuit zee (ten gevolge van scheepsrampen, van erosie van de zeebodem,...). Het betreft dan in de eerste plaats dingen die drijven (leder, hout, kurk, flessen,...) maar ook dingen die niet drijven. Op dit vlak wordt momenteel experimenteel onderzoek uitgevoerd om trachten te achterhalen wat door water uit zee opgeraapt wordt en op de stranden geworpen wordt. Veel harde en controleerbare informatie is hierover voorlopig niet beschikbaar, het gaat vooral om gissingen en meningen.

Met dank aan: Dr. An Lentacker en Dr. Anton Ervynck voor de identificatie van het botmateriaal en aan Dr. Koen De Groote voor de input bij de determinatie van de ceramiek.

Referenties

M. Pieters, I. Demerre, T. Lenaerts, I. Zeebroek, M. De Bie, W. De Clercq, B. Dickinson & P. Monsieur, 2010: De Noordzee: een waardevol archief onder water. Meer dan

100 jaar onderzoek van strandvondsten en vondsten uit zee in België: een overzicht, *Relicta* 6 (2010), 177-218.

M. Pieters 2013: De Unesco-conventie voor de bescherming van het cultureel erfgoed onder water (Paris, 2001) en WOI maritiem erfgoed in het Belgische deel van de Noordzee, in: *De Groote Oorlog en de Zee, Grote Rede* 36, 21-26.